

דף שבועי

בס"ד

פרשת תרומה, תשפ"ג, מספר 1509

מערי מסכנות למשכן: בנייה של תרבות חדשה דניאל ר' ברקוב

התשובה לשאלה זו ניתן למצוא בשמות פרק כ"ה, שבו ה' מורה למשה כיצד על בני ישראל לבנות את המשכן:

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה מֵאֵת כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לְבוּ תִקְחוּ אֶת תְּרוּמַתִּי ...

וַעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנַתִּי בְּתוֹכְכֶם. כָּל אֲשֶׁר אָנִי מֵרָאה אוֹתְךָ אֵת תְּבִנֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֵת תְּבִנֹת כָּל כְּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ (ש"מ' כה: א-ב, ח).

ראוי לציין כי זה אינו מיזם הבנייה הראשון שניתן לעם ישראל. כבר במצרים הוטל עליו לבנות ערי מסכנות לפרעה, כך שבניית המשכן היא מיזם הבנייה השני שניתן לעם ישראל. כמו שנכתב בתחילת ספר שמות:

וַיִּקַּם מֶלֶךְ חֹדֶשׁ עַל מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף. וַיֹּאמֶר אֶל עַמּוֹ הִנֵּה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעֲצוּם מִמֶּנּוּ. הִבֵּה נִתְחַכְמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֵף גַּם הוּא עַל שְׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ וְעָלָה מִן הָאָרֶץ. וַיִּשְׁיִמוּ עָלָיו שְׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנֹתוֹ בְּסִבְלָתָם וַיִּבְּנוּ עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפָרְעָה אֵת פְּתָם וְאֵת רַעַמְסֵס (ש"מ' א: ח-יא).

כאמור, מיזם הבנייה הראשון היה בניית 'ערי מסכנות' לפרעה. משמעות המילה "מסכנות" אינה ודאית, אך מקובל לפרש 'ערי מסכנות' כ'ערי אחסון'.

האם יש קשר בין שתי משימות הבנייה האלו? אני סבור שאכן יש קשר ביניהן. אמנם, המילה 'משכן' היא בצורת יחיד והמילה 'מסכנות' בצורת רבים, אך הן כמעט זהות. כידוע, בשפה העברית ש"ן וסמ"ך הן אותיות קרובות שמתחלפות תדיר.

קשה להבין מדוע ספר שמות הוא ספר אחד. חציו הראשון של הספר מספר את סיפורו של עם משועבד שאֵלוהים מוציא ביד חזקה ובזרוע נטויה מעבדותם לפרעה, רודן המעצמה החזקה בעולם. אֵלוהים כורת ברית עם בני האומה שזה עתה יצאו לחירות, ובהיותם העם הנבחר, עליהם לשמור את מצוות התורה המסומלות בשני לוחות אבנים שעליהם עשרת הדיברות שנכתבו באצבע אֵלוהים. בהר סיני ניתנו הלוחות למשה, בחיר ה' הנמלט-הנסיך-הרועה-הנביא.

זהו אחד הסיפורים הדרמטיים ומעוררי ההשראה בתולדות האנושות, בעבור יהודים ולאֵיהודים כאחד. לעומת זאת חציו השני של הספר עוסק בעיקר בבניית המשכן שנשאו בני ישראל במסעיהם במדבר, ובעיניי, הוא "דרמטי ומעורר השראה" כמו סיפור על בניית רהיטים של איקאה.

כאמור, כריכת שני סיפורים האלה בספר אחד מעוררת תמיהה. כידוע, הרמב"ן דן בשאלה זו בהקדמתו לספר שמות, שהוא מכנה 'ספר הגלות והגאולה'. לפי הרמב"ן תחילתו של ספר שמות עוסק בגלות ישראל במצרים, כאשר ביציאת מצרים עצמה וגם לאחריה, ישראל נחשבים כגולים. גאולתם הרוחנית של עם ישראל התממשה עם הקמת המשכן, והשראת שכינת ה' בתוכם. כך הוא מתייחס בפירושו לקשר שבין שני החלקים בספר, המהווים יחידה רעיונית אחת, מבלי להתייחס לשאלת הסגנון השונה של שני החלקים.

אולם הצעתו של הרמב"ן אינה עונה על השאלה, מדוע חוברו סיפורים אלו לספר אחד למרות שלכל אחד מהם נושא מרכזי אחר וסגנון אחר. אני חושב שאת תחילת

* דניאל ר' ברקוב, גבעת שמואל.

בתנ"ך כולו הפריטים היחידים שמידתם הייתה אמה וחצי קשורים למשכן. נדמה שכלים אלו, ומכאן בהרחבה המשכן כולו, היו לכאורה חסרים בהיבט מסוים. כפי שבניינו של פרעה נבנו בכליל השלמות, כך היינו מצפים שכל מבנה שמוקדש לבורא העולם יהיה אף מושלם מהם, אילו היה הדבר אפשרי. או שלכל הפחות מידותיו יהיו אמות שלמות ולא חצאי אמות.

הבדל נוסף בין המשכן לערי המסכנות נוגע לעבודה הכרוכה בבנייתם. פרעה לא רק השתמש בעבדים לבניית ערי המסכנות, אלא העביד אותם קשה במיוחד והכביד עליהם בכוונה תחילה. התורה מתארת זאת בפירוט: "וַיִּשְׁמְרוּ עָלָיו שְׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנֹתוֹ בְּסַבְלָתָם... וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בְּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחָמֵר וּבְלִבָּנִים וּבְכָל עֲבֹדָה בְּשֹׁדֵה" (שמ' א:יא, יד). זהו סיפור טרגי על סבל אנושי נורא.

לעומת זאת, בניגוד לעבודות הכפייה בבניית ערי המסכנות, עבודת המשכן נעשתה בהתנדבות; החל בתרומת החומרים למשכן וכלה בבנייתו. יתר על כן, מייד לאחר שסיים ה' להורות למשה כיצד לבנות את המשכן, הוא אמר לו לצוות על בני ישראל, ובכללם העוסקים בבניית המשכן, לשמור את השבת.

כאמור, לכל אחד מהנושאים המרכזיים בספר שמות יש סגנון אחר. סיפור הבנייה העצומה וארוכת השנים של ערי המסכנות, והסבל שנגרם לבני ישראל בשל כך מתואר בקצרה; מתחילתו ועד סופו במשפטים אחדים. לעומת זאת, סיפור בניית המשכן הצנוע, שנדרשו רק חודשים ספורים לבנייתו, מתואר בפירוט רב, והוא אף חוזר על עצמו על פני כמעט 15 פרקים.

אם כן, הניגוד בין שני הסיפורים חד וברור, למרות שמדובר בסיפורים מקבילים. הסמ"ך של ערי המסכנות והשי"ן של המשכן מייצגות עולמות שונים זה מזה בתכלית, כמעט מכל בחינה – מספרם, עיצובם, תכולתם והעבודה הכרוכה בבנייתם; הם הפכים גמורים, וניגוד זה מחדד שוב את השאלה: מדוע ספר שמות מאחד אותם?

הבדלים אלה הם מהות העניין; ספר שמות מחבר את שני הסיפורים כדי שנוכל להשוות ביניהם.

קשר לשוני זה מעורר עניין ויכול לרמוז על קשרים נוספים בין בניית המשכן לבניית ערי המסכנות.

מה היו מאחסנים בערי המסכנות? כנראה תבואה, שהייתה המשאב הכלכלי של האימפריה המצרית במשך כ-3,000 שנה. אירוני, שדווקא פרעה שלא ידע את יוסף – שייעץ לפרעה הקודם לבנות רשת ערי אחסון לתבואה, ואפשר לו לקנות את המצרים ואת אדמותיהם – הוא אותו פרעה ששעבד את בני ישראל, בני עמו של יוסף, וכפה עליהם לבנות מחסני תבואה.

מה "אחסנו" במשכן? היו בו כלים, אך הפריט החשוב ביותר במשכן היה לוחות העדות. הלוחות הונחו בארון, מוגנים תחת כנפי הכרובים שעוצבו מגוש זהב אחד, ומקומם היה בחלק הפנימי ביותר במשכן, בקודש הקודשים. שלא כתבואה, הלוחות היו מקודשים ובעלי ערך. אמנם, הם היו עשויים אבן ותו לא, אולם המילים שהיו חרוטות עליהם היו מקור הכוח של עם ישראל.

בואו נדמיין כיצד נראו ערי המסכנות. חשבו על אדריכלות מצרית. הפירמידה הגדולה של ח'ופו, אחת משבעת פלאי תבל והיחידה שעודנה ניצבת כיום, נבנתה יותר מאלף שנים לפני שבני ישראל יצאו ממצרים. הארמונות, המקדשים והקברים במצרים העתיקה היו מבנים מרהיבים שנבנו במידות מדויקות שהבטיחו את קיומן אלפי שנים. הם עוטרו בזהב, בהירוגליפים ובתמשיחים (פרסקו) בצבעים בוהקים. על רקע זה נקל לשער שזה היה אופי הבנייה גם של ערי המסכנות.

פרעה היה משתמש בחומרי הבניין הטובים ביותר ומגייס את מיטב האדריכלים, המהנדסים והמעצבים.

המשכן, לעומתם, אף שהיו בו כלי זהב וכסף ובנייתו דרשה מימונות רבה, היה למעשה אוהל גדול. הוא לא נבנה מאבן, אלא היה עשוי בעיקר מעץ, מצמר ומעורות, ועוצב להיות נישא בקלות יחסית.

הכלים היו חיוניים למשכן, ולפי הרש"ר הירש הם העיקר: "המשכן קיים בשביל הכלים, ולא הכלים בשביל המשכן".¹ הארון היה החשוב שבכלים. עם זאת, מידותיו של הארון מעלות שאלה: "אַמְתֵּימָם וְחֻצֵי אֲרְכּוֹ וְאַמָּה וְחֻצֵי רֶחְבּוֹ וְאַמָּה וְחֻצֵי קְמַתּוֹ" (שמ' לז:א) – מהי חצי אמה? גם גובה שולחן לחם הפנים היה אמה וחצי.

1 חמישה חומשי תורה עם פירוש רש"ר הירש: ספר שמות, מהדורה חדשה מתוקנת, ירושלים תשס"ב, עמ' שה.

מעוניין בפרטים. גם אם המטרה גדולה וחשובה, עדיין הדרך להגשמת המטרה חשובה יותר. ערכים אלו, שהונחלו בסיני, מהווים את היסוד לשאיפת הציוויליזציה המערבית, אף שלא תמיד הם באים לידי ביטוי מעשי, והם מעידים על הצלחתו ההיסטורית והגלובלית של מעמד הר סיני.

מהי הסיבה למידות הלא מושלמות במשכן, כמו חצי אמה?

תכונתו של החצי שהוא מצפה להשלמתו. אף על פי שה' הוא אדון העולם, ומרומם מעל כל שלמות שפרעה יכול לדמיין, חצי האמה היא אמתו-ידו המושטת לבני ישראל בהזמנה להיות שותפים ביצירת תרבות המיוסדת על ערכי התורה. שותפות נצחית זו נוסדה בסיני כשעם ישראל קיבל את התורה. המשכן וכליו משמשים לעם ישראל תזכורת גשמית להתגלות במעמד הר סיני, לברית שכרתו עם ה', ולדרך שעליהם לעבוד את ה' כדי לשמר את ברית סיני.

נראה שאיחוד שני הסיפורים האלו בספר שמות, והבאתם בסמיכות, נעשה כדי שנוכל להעריך את חשיבות החזון המהפכני של התרבות החדשה של א-לוהים, שראשיתה במעמד הר סיני. עד שחזון זה ימומש במלואו, עבודתנו היוסיומית היא להשתדל לשלב את ערכי התורה בעולמנו. ואם נצליח בכך, העולם על כל יושביו, כפירושו של הרמב"ן – ייגאל.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
 עורכת לשון: רחל הכהן שיף

כל סיפור מייצג ציוויליזציה. התרבות המצרית, שהייתה התרבות השלטת באותה תקופה נוסדה על עושר חומרי, על היררכיה, על כפייה ועל סבל. החברה המצרית הייתה פוליטיאסטית, והאלים שלה היו בעלי כוח מוגבל. יחס האלים כלפי האנושות היה אמביוולנטי, ולפיכך היה עליה לרצותם. פרעה, השליט האלוהי של מצרים, היה רודן בלתי מעורער. האליטה המצרית, שהייתה 1% מכלל האוכלוסייה, שלטה ב-99 האחוזים האחרים, וערי המסכנות ייצגו תרבות זו.

המשכן ייצג תרבות הפוכה. במשכן באה לידי ביטוי השראת השכינה בעם ישראל במדבר אחרי מעמד הר סיני שבו שיתף ה' את עמו ברצונו. בצוותו על בניית המשכן הזמין ה' את בני ישראל לקבל אותו: "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכְכֶם" (שם' כה:ח). בעשותם זאת קיבלו עליהם בני ישראל את המשימה לבנות חברה המיוסדת על מונותאיזם מוסרי שבו הא-ל הכוליכול ברא את העולם בעבור האנושות מתוך אהבה. כפי שהסביר ההיסטוריון ראסל קירק, בסיני נתגלה סדר מוסרי חדש שממנו צמחו המוסר המודרני, המוסדות המודרניים וחלק ניכר של תרבות המערב.²

בתרבות זו לא המונומנט חשוב וגם לא הכוח, אלא ערכים של חמלה ושל צדק, המיוסדים על הכלל הגדול "וְאֶהְיֶה לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ" (וי' יט:יח). מצווה זו ניתנה לעם של עבדים מדוכאים לשעבר שיכלו להבין לעומק, הן ברמה האישית הן ברמה הלאומית, את האכזריות שאדם יכול לנהוג בה כלפי אדם אחר. מטרת הציווי היא הקמת חברה שתמגר אכזריות מסוג זה. בתרבות הזאת לכל האנשים יש ערך שווה בלי קשר למעמדם או לדרגתם, כיוון שכולם נבראו בצלם אלוהים. לחירות הגוף ולחופש הבחירה יש חשיבות עליונה, וכיוון שמקור המצוות הוא אלוהי, הכול כפופים להן, מהאביון ועד יושב הארמון. מטרת המצוות אינה לדכא אותנו אלא להיטיב עימנו. איך אפשר להבין אחרת את מצוות השבת? בעבור פרעה עבד שנח נחשב נרפה ועליו להיענש. בעבור ה' כשיהודי נח בשבת, אף אם הוא מבוני המשכן, הוא מקדש את שמו. לעומת פרעה, שמעוניין רק במטרה הגדולה בלי קשר למחיר הגשמתה, ה'

K. Russell, *The Roots of American Order*, 4th ed., 2
 ISI Books, 2003, p. 12.